

Irena NIEDŹWIECKA-FILIPIAK

Uniwersytet Przyrodniczy
Instytut Architektury Krajobrazu
Wrocław, Polska
e-mail: filipiak@ozi.ar.wroc.pl

PRZEMIANY PRZESTRZENNE MAŁEGO MIASTA NA PRZYKŁADZIE PRUSIC

słowa kluczowe: małe miasta, zagospodarowanie przestrzenne, Prusice

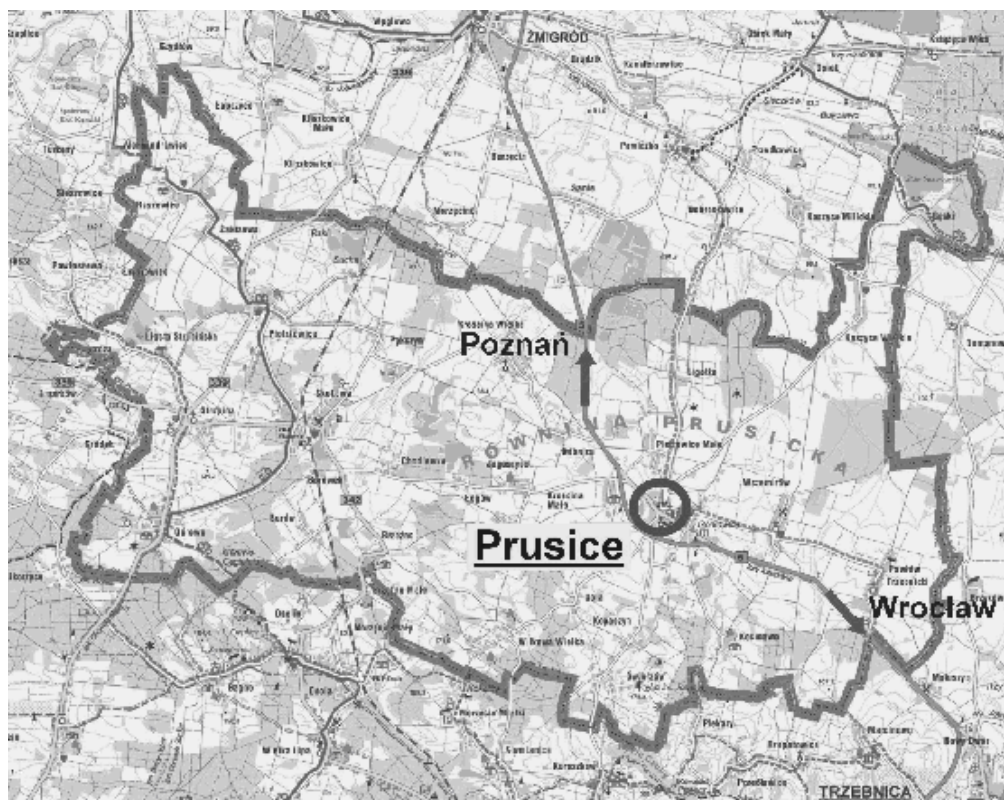
WPROWADZENIE

Małe miasta są strukturami, których rozwój w dużej mierze zależy od położenia w sieci osadniczej. Z tego względu są one podatne na zmiany zachodzące zarówno w gospodarce, czy polityce regionu, jak również w sieci komunikacyjnej. W literaturze spotyka się różne wartości związane z liczbą mieszkańców, które kwalifikują miasta do tzw. małych. K. Czapiewski (2006) porównując sytuację społeczno-gospodarczą małych miast w przestrzeni rolniczej i nierolniczej przyjmuje jako małe miasta te, które mają poniżej 10 tysięcy mieszkańców. Stwierdza, że w 2003 r. było w Polsce 478 takich miast, z czego 38% zakwalifikowano jako położone w przestrzeni rolniczej. Często małe miasta, tracą prawa miejskie, a o ich miejskiej przeszłości świadczy jedynie zachowany dawny układ rynku np. Srebrna Góra, czy Dobroszyce. Równocześnie wsie, których forma przestrzenna dawniej ściśle związana z produkcją rolniczą, w nowej sytuacji gospodarczej prężnie rozwijają funkcje pozarolnicze. Zmieniają swój wizerunek i stają się miastami jak miało to miejsce w Siechnicach, które prawa miejskie pierwszy raz w swojej historii uzyskały w 1997 r. Zdarzają się również miejscowości, które zakładane były jako miasta, następnie traciły swą rangę stając się wsiami, po czym przechodziły kolejną transformację stając się znów miastami (Borcz, 2003, Zaniewska, 1998). Do takich zmieniających się miejscowości należą Prusice, położone w północnej części województwa dolnośląskiego, w Kotlinie Żmigrodzkiej. Leżą one przy międzynarodowej drodze E-261, pokrywającej się w tym miejscu z drogą krajową nr 5, w odległości 34 km od Wrocławia - miasta wojewódzkiego i 28 km od Rawicza.

LUDNOŚĆ PRUSIC

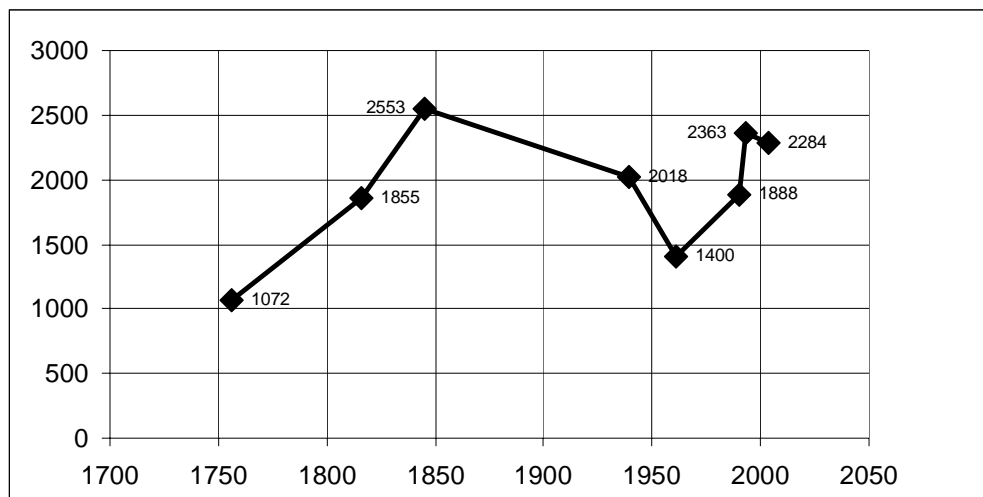
Prusice należą do najmniejszych miast województwa dolnośląskiego. Mieszcza się w grupie pięciu miast, których liczba mieszkańców nie przekracza 2500 (Masztalski, 2006). Autor dzieli zbiór 22 najmniejszych miast Dolnego Śląska o ludności nieprzekraczającej 5 tysięcy mieszkańców na dwie grupy: do 2499 mieszkańców i od 2500 do 5000 mieszkańców. Do pierwszej z nich zalicza 5 miast: Lubomierz, Wleń, Wiązów, Prusice i Międzybórz.

Początkowo Prusice były osadą targową, natomiast z najstarszych przekazów historycznych wynika, że już w XIII w. funkcjonowały jako miasto. Do czasów II wojny światowej było to spokojne miasteczko, o liczbie mieszkańców oscylującej w granicach 2000 do 25000. Pod koniec XVIII w. liczba mieszkańców Prusic ledwie przekraczała 1000, gdyż czas wojen śląskich, a także nieurodzajów nie sprzyjał rozwojowi miasta. Na przełomie XVIII i XIX w. Prusice były ośrodkiem przędzalnictwa, a miasto stanowiło handlowe i rzemieślnicze zaplecze rolniczej okolicy. Przez kolejne lata do ok.1845 r. liczba ludności sukcesywnie wzrastała.

Ryc. 1. Położenie Prusic. Źródło: opracowanie własne.
Fig. 1. Location of Prusice. Source: own compilation.

Diametralny spadek liczby mieszkańców Prusic nastąpił po II wojnie światowej w wyniku wysiedlenia ludności niemieckiej. Napływ nowych mieszkańców nie zrównoważył tego procesu i miasto nie osiągnęło takiej liczby mieszkańców, jak chociażby w 1939 r. W roku 1951 miejscowość utraciła prawa miejskie, a w roku 1961 w Prusicach mieszkało zaledwie 1400 osób. Kolejna zmiana nastąpiła po przyłączeniu do Prusic wsi Górkowice w 1975 r., przez co w 1990 r. Prusice miały już 1888 mieszkańców. Liczba ludności znów powoli wzrastała, na co wpływ miał rozwój zakładów związanych z obsługą rolnictwa. Kolejna zmiana to nadanie praw miejskich miejscowości Prusice 1 stycznia 2000 r. W ciągu kilku ostatnich lat liczba mieszkańców spada nieznacznie, według stanu z dnia 31 XII 2004 r. miasto zamieszkiwało 2284 osoby.

Ryc. 2. Wykres zmiany liczby mieszkańców Prusic w latach 1845-2004

Źródło: wg Czerniak, Załęski, 2003 i Urząd Gminy Prusice.

Fig. 2. A chart of changes in the number of inhabitants in Prusice between 1845-2004

Source: Czerniak Załęski 2003 and Urząd Gminy Prusice.

ROZWÓJ PRZESTRZENNY PRUSIC

Najstarsza część Prusic ma tradycyjny układ czworobocznego rynku i wybiegającymi z niego siedmioma ulicami, pochodzący ze średniowiecza. Z tego czasu są również ulice dawnego Podwała, biegnące niegdyś na zewnątrz murów obronnych z XIV w., rozebranych w 1819 r., jako już nieużyteczne i tamujące ruch. W drugiej połowie XIX w., na początku XX w. oraz w okresie międzywojennym zlikwidowano w mieście większość domów drewnianych, zastępując je murowanymi, krytymi dachówką. Miasto ani przed pierwszą wojną światową, ani w okresie międzywojennym nie doczekało się rozwoju przemysłowego, będąc nadal zapleczem okręgu rolniczego (Czerniak, Załęski, 1993).

Na kształt przestrzenny miejscowości niewątpliwie wpływ miało przyłączenie wsi Górkowice w roku 1975, leżącej na południowy wschód od dawnego miasta. Wieś ta mająca kształt ulicówki to dawna zabudowa zagrodowa odbiegająca charakterem od ścisłej zabudowy dawnego miasta Prusice. Powstał w ten sposób specyficzny układ przestrzenny, do którego dobudowują się obecnie jeszcze dwa osiedla domów jednorodzinnych, jedno na północ od starego miasta, drugie na południowy wschód od dawnej wsi Górkowice. Zjawisko wchłaniania wsi przez miasto jest dość powszechne, jednakże w przypadku Prusic jest to o tyle istotne, że obydwie te jednostki są zbliżone wielkością. Miasto to nie jest duże, na którego obrzeżach odbywają się procesy typowe dla suburbiów. Taka struktura potrzebuje nowego podejścia do zagospodarowania całej przestrzeni. Nie jest to sprawa prosta, gdyż przez 25 lat, od momentu połączenia tych dwóch jednostek osadniczych Prusice były wsią, a zaledwie kilka lat funkcjonują jako pełnoprawne miasto.

Na rozwój miasta korzystnie wpłynęło dla miasta wybudowanie w 1980 r. obwodnicy (ryc. 3), dzięki czemu droga krajowa nr 5 omija centrum, natomiast z samej obwodnicy widoczna jest piękna panorama starego miasta z dwoma wieżami kościołów i jedną ratusza (fot. 1).

W latach 1975 – 1983 zbudowano dużą przetwórnę owoców i warzyw, należącą do Wojewódzkiej Spółdzielni Ogrodniczo – Pszczelarskiej. W latach 70. i 80. Przetwórnia ta wybudowała 4 budynki mieszkalne wielorodzinne, które tworzą zwarty kompleks położony w pobliżu rynku. Niestety są to typowe dla tego czasu prostopadłościowe bloki, o płaskich dachach, zupełnie odbiegające od charakteru zabudowy wokół. Jedynie dość wysoki standard jest atutem tych budynków. Próby dostosowania tego typu zabudowy do tradycyjnego otoczenia polegać powinny przede wszystkim na zmianie formy dachów tych obiektów (Zaniewska, 1998).

Fot. 1. Trzy wieże w malowniczej panoramie Prusice widocznej z obwodnicy
(fot. I. Niedźwiedzka-Filipiak).

Photo 1. Three towers in the picturesque panorama of Prusice, visible from the ring road
(photo by I. Niedźwiedzka-Filipiak).

Ryc. 3. Przebieg międzynarodowej drogi E-261: 1 – przed rokiem 1980; 2 – po wybudowaniu obwodnicy.

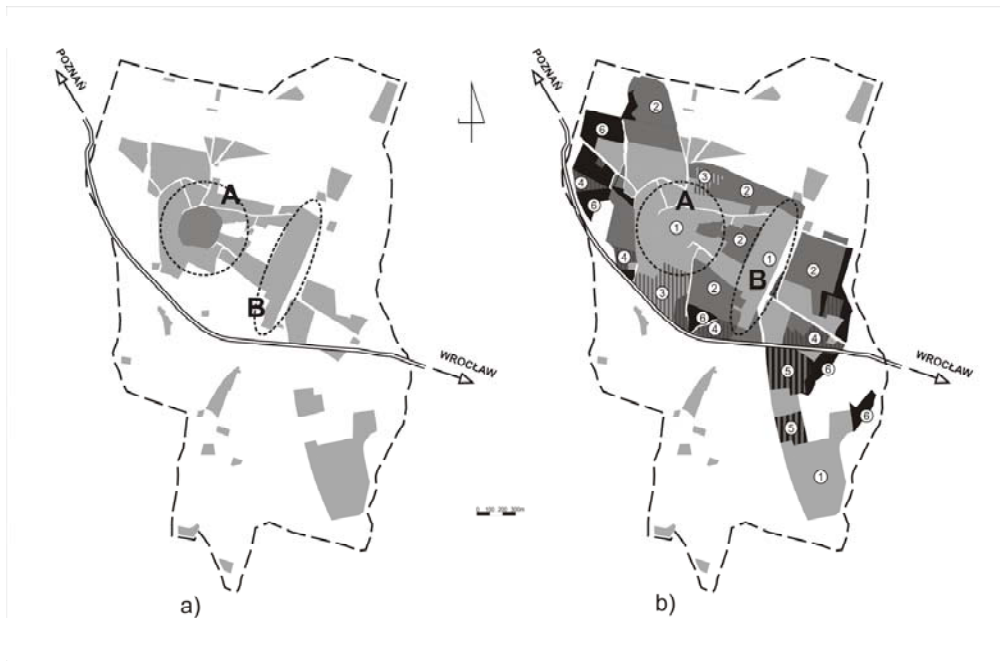
Źródło: opracowanie własne.

Fig. 3. The course of an international road: 1 – before 1980; 2 – after the ring road was built.

Source: own compilation.

W chwili obecnej miasto posiada centrum usługowo-handlowe w rynku, a pozostałe usługi, a także obiekty o funkcji przemysłowej związanej z przetwórstwem

rolno-spożywczym zlokalizowane są na jego obrzeżach. Obszar gminy ze względu na sąsiedztwo Wrocławia i ruch tranzytowy jest idealnym miejscem do lokalizacji obiektów przetwórstwa rolno-spożywczego. Miasto jako zaplecze rolniczej okolicy dobrze wykorzystuje ten potencjał. Działa tu wytwórnia koncentratów soków owocowych i wytwórnia mączki mięsno-kostnej. Oprócz nich znajdują się tu jeszcze inne obiekty związane bezpośrednio z obsługą rolnictwa. Są to: punkt skupu owoców i warzyw, punkt skupu zbóż, spichrz zbożowy, zakład przetwórstwa mięsnego.

Ryc. 4. Układ przestrzenny Prusic a – stan obecny; b – planowany rozwój

1 – tereny zabudowy istniejącej; 2 – tereny planowanej zabudowy mieszkaniowej; 3 – tereny planowanej rezerwy pod zabudowę; 4 – tereny planowanej zabudowy usługowej; 5 – tereny planowanej zabudowy przemysłowej; 6 – planowane tereny zieleni; A – dawne miasto Prusice; B – Dawna wieś Górkowice.

Źródło: opracowanie własne.

Fig. 4. Spatial set of Prusice. A – present state; b - planned development;

1 – present building area; 2 – planned housing buildings area; 3 – reserve area for building terrains; 4 – planned service buildings area; 5 – planned industrial buildings area; 6 – planned greenery areas;

A – former town Prusice; B – former Górkowice village. *Source: own compilation.*

Jednakże przyszłe plany związane z rozwojem zabudowy miasta nie są podporządkowane żadnym zasadom, które miałyby porządkować lub identyfikować przestrzeń miasta. Miasto posiada aktualne miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego wykonywane osobno dla trzech jego części. Przewidują one na obszarze Prusic przede wszystkim tereny z przeznaczeniem na planowaną zabudowę mieszkaniową i usługową wypełniającą wszystkie obecnie niezabudowane tereny, bez

jakichkolwiek wskazań stanowiących o przyszłych landmarkach miasta. Brak w nich terenów przewidzianych pod zielenią, rekreację i przestrzeń otwartą. Dobrze byłoby włączyć w przyszłe plany rozwojowe miasta tereny o takim przeznaczeniu. Miałyby to korzystny wpływ na kształt przestrzenny miejscowości, ale również na jakość życia mieszkańców. Brak w tych planach również uwzględnienia ciągu widokowego na miasto z obwodnicy. Cała wolna przestrzeń ma być wypełniona zabudową mieszkaniową i usługami od strony drogi.

Miasto mogłoby również skorzystać z innego czynnika miastotwórczego, jakim jest turystyka (Kosiński, 2000). Ma dogodne położenie komunikacyjne i połączenia z regionem, a także wiele możliwości związanych z turystyką kulturową, i z agroturystyką wynikającą ze ścisłego powiązania z rolniczym otoczeniem. W tym celu miasto musiałoby zadbać o bazę noclegową, gastronomiczną, rozwój terenów rekreacyjnych, a także odpowiednią promocję. W chwili obecnej zdecydowanie brak jest takiego zaplecza i działań w tym kierunku ze strony władz miasta.

PODSUMOWANIE

Małe miasta często o średniowiecznym rodowodzie są bardzo ważnym elementem krajobrazu otwartego. Sylwety zabudowy miejskiej z nieodłącznymi dominantami ratusza lub kościołów lokalizowanych w pobliżu rynku widoczne są z daleka do dziś. Na ich przykładzie można zobaczyć jak istotne w kształtowaniu przestrzeni terenów osiedlowych są założenia, którym podporządkowuje się wszelkie działania związane z budową, rozbudową i rozwojem jednostek osadniczych. Zakładane w średniowieczu małe miasta, mają do dziś czytelne układy przestrzenne, bez wątplenia klasyfikujące je do miejskiego pochodzenia, pomimo tego, że dziś niejedno z nich funkcjonuje jako wieś. Ścisłe reguły nie prowadzą w przypadku małych miast do braku identyfikacji poszczególnych ośrodków. Różni je detal, mają indywidualne cechy, które jednoznacznie pozwalają je zidentyfikować.

Przykład Prusic wskazuje na ich złożoną historię. Kondycja małych miast w dużym stopniu zależy od zarządzania przestrzenią i świadomości władz lokalnych i mieszkańców. Złożona historia i obecne zagospodarowanie pozwala na ich wyróżnienie (uzup. red. U. Myga-Piątek).

LITERATURA

- Borc Z., 2003: Transformation of urban system of small towns in Poland. [w:] Architektura & Urbanismus, Nr 1-2, V XXXVII, s. 15-22.
- Czerniak A., Załęski J., 1993: Gmina Prusice. [w:] Inwentaryzacja Krajoznawcza Województwa Wrocławskiego, Zeszyt 16, PTTK Wrocław, s. 15-44.
- Czapiewski K.Ł., 2006: Małe miasta w przestrzeni rolniczej i nierolniczej – analiza porównawcza sytuacji społeczno-gospodarczej. [w:] Studia Obszarów wiejskich,

- tom11, Rola małych miast w rozwoju obszarów wiejskich, pod red. Rydz.E., Warszawa, s.73-86.
- Kosiński W., 2000: Aktywizacja turystyczna małych miast, Politechnika Krakowska, Kraków, s. 5-18.
- Masztalski R., 2006: Uwarunkowania rozwoju przestrzennego wybranych małych miast w strefie wpływów Wrocławia. Podatność na modernizację przestrzenną najmniejszych miast Dolnego Śląska. [w:] Sieć osadnicza jako przedmiot badań (red.): Bagiński E, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław, s. 80-106
- Zaniewska H., 1998: Polskie miasteczka w okresie transformacji społeczno-gospodarczej, Instytut Gospodarki Mieszkaniowej, Warszawa.

SUMMARY

SPATIAL TRANSFORMATIONS OF A SMALL TOWN AS IN THE EXAMPLE OF PRUSICE

Prusice town is situated in the north part of Lower Silesia voievodship in Żmigrodzka valley. Initially it was a market settlement, but from the oldest historical remittances it appears that in the 18th century it already had the status of a town. Traditionally formed with Market Square and the Market Hall which is a dominant and which is situated centrally. It was a quiet town until the Second World War with the number of inhabitants around 2000 to 2500. In 1951 Prusice lost its town status but received it again on the 1st of January 2000.

The attachment of Górkowice village, situated south-east of the former town, in 1975 had an undoubted influence on the spatial shape of the town. The building formation in the village consists of former farmhouses which differs by its character from the compact building formation of the former town Prusice. A specific spatial set was created in this way. Two housing estates of detached houses are presently being built to join them. Building a ring road in 1980 had a beneficial influence on the town. Thanks to it, highroad no 5 passes round the centre and a beautiful panorama of the Old Town with two church towers and the Market Hall can be seen from the road itself.

The current local spatial development plans provide mostly areas designated for building houses and service points in the area of the town. They lack the areas designated for greenery and open spaces. It would be beneficial to include areas of such destination in future development plans of the town. It would have a positive influence on the spatial shape of the town and on the quality of life of inhabitants.